

Pelikán, Jarmil; Burian, Jaroslav

[Mackiewicz, Stanisław. Dostojewski]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1959, vol. 8, iss. D6, pp. 120-123

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108713>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

několik bojovných básní. V závěru své knihy Pišút konstatuje, že ze slovenských romantických básníků uplatnil Janko Kráľ nejsilněji svou individualitu; jedinečný je rovněž ve využití přirozené lidové řeči a v poznání živelnosti v sobě, v člověku a ve světě, v pohledu do tajemství lidského nitra.

Při hodnocení Pišútovy knihy bude záležet hodně na tom, jak si vyložíme podtitul „Život a básnické dílo“. Budeme-li z něho vyvozovat, že tu má jít o práci zobrazující Kráľův život a rozbirající jeho básnické dílo po všech stránkách, nebudeme s ní plně spokojeni; bude nám chybět podrobnější pohled na jeho uměleckou specifičnost a hlubší proniknutí do tvůrčí dílny básníkovy. Pišút si však ve své práci zřejmě vytyčil jiný cíl: chtěl ukázat, že básnické dílo vyrůstá přímo z Kráľova života, že v něm není umělé literárnosti a pózy, že básníkův život a dílo tvoří jednotu. Tento úkol se Pišútovi podařilo splnit, i když je možno mít k jednotlivostem drobné výhrady (některé problémy autor konstatuje a vykládá, nesnaží se je však do důsledků řešit — např. neshody v názorech a taktice mezi Kráľem a Štúrem; místy vyslovuje nedosti doložené hypotézy aj.).

Kráľovo dílo v Pišútově práci vyrůstá ze širokého obrazu doby a hnutí slovenské mládeže; méně podrobně než do souvislosti společenských je však zařazeno do kontextu poezie štúrovské generace. Zde bychom uvítali důkladnější srovnávací rozbor zvláště proto, že Pišútovo hodnocení Janka Krále se setkává u některých pracovníků se zjevným nesouhlasem (srov. polemický článek V. Kochola v Slovenských pohľadech 1957, č. 9, str. 924 až 928, na nějž Pišút odpovídá v č. 11, str. 1208—1212). Místy by se čtenář rád dočetl podrobnějších údajů, např. při citování dopisů je někde jméno adresáta nahrazeno neurčitým označením, že jde o dopis příteli; podobně na str. 152 a 153 by měly být citáty určeny přesněji (citát na str. 153 je ostatně zbytečný, protože je na dalších stránkách — zvláště na str. 157 — podrobně parafrázován).

Knihy Milana Pišúta je dílo oddaného a zasvěceného vykladače Kráľova. Svým jasným podáním a přístupností nepochybně přispěje k širšímu porozumění básníkovi, jehož rozporuplný zjev poznáváme do hloubky především zásluhou bádání Pišútova.

Pavel Pešta

Stanisław Mackiewicz, Dostojewski. (Warszawa, 1957, Państwowy Instytut Wydawniczy, str. 263.)

Stanisław Mackiewicz si vybral za cíl své práce najít spojitost mezi životem Dostojevského a jeho literárním dílem (str. 97). Otázkám spisovatelova soukromí je tu věnována mimořádná pozornost. Jistě these, že autorovo dílo je širší nežli jeho život, neznamená, že by nebylo užitečné a dokonce nutné studovat události autorova života. Pokud jde o Dostojevského a jeho tvorbu, bylo pro poznání života tohoto vynikajícího zjevu ruské a světové literatury učněno již velmi mnoho. Sovětská věda vyjasňovala především hlavní teoretické základy tvorby Dostojevského. Pohled na spisovatele se přitom vyvíjel. Od vytčení nesprávných a škodlivých stránek spisovatelova díla se postoupilo k všestrannému rozboru jeho tvorby. Západoevropská reakce považovala tuto tvorbu (a hlavně její záporné stránky) za pravdivé zrcadlo Ruska. I to zvyšovalo nutnost všimát si jejích základních ideově-tematických otázek. V poslední době vyšla řada pozoruhodných prací sovětských badatelů o Dostojevském.¹

Otvírajíce knihu Mackiewiczovu, čekáme, že rozhojní naše znalosti o díle Dostojevského o nové poznatky, o pohledy např. na vzájemné souvislosti ruskopolské. Jsme však zklamáni. Autor se nesnaží všestranně osvětlit důležité spojitosti mezi životem a tvorbou Dostojevského, nýbrž zaměřuje se na zvláštnůstky a pikanterie. Mackiewicz nejenom nepřináší nové poznatky, ale nepovažuje ani za nutné respektovat dosavadní literaturu o Dostojevském. Proto uvádí už velmi zaprášené názory. Výsledky pozdějšího bádání buď nezna nebo přehlíží a pro zjednodušení neuvádí ani prameny, z kterých sám čerpal.

Lze říci, že kniha by plně vyhovovala potřebám neblaze proslulého třetího oddělení v absolutistickém Rusku. Zachovává totiž, po tolika desetiletích je třeba to ocenit, pohled na dobu Dostojevského věrně podle zásad této instituce. Revolucionáři, zejména pak různorodí, vyhlížejí zde prapodivně. Zatím co ve skutečnosti byli skvělými politickými a du-

¹ Viz např. Jermilovovu knihu, která již vyšla též v českém překladu V. Jermilov, F. M. Dostojevskij, Praha, ČS 1957 a dále Д. И. Заславский, Ф. М. Достоевский. Критико-биографический очерк. Гослитиздат. М. 1956, В. Шкловский, За и против. Заметки о Достоевском. Советский писатель, М. 1957. Viz kromě toho předmluvu А. В. Ёлкина Достоевский в оценке русской критики ve sborníku Ф. М. Достоевский в русской критике. Сборник статей. ГИХЛ, М. 1956.

chovnými vůdci ruské pokrokové veřejnosti své doby, recensovaná kniha je líčí jako podivný, maniaky a despoty s úchylnou psychologií.

Představitelé vládnoucích kruhů carského Ruska vystupují jako uhlazení a vzdělaní lidé, kteří mají s revolucí plno zbytečné práce a trpí od ní nezasloužené příkoří. Revoluční chuligáni pak rádi také v politice i v literatuře. To je pojetí autorovo. Nemá rád lidi bez erbu a koruny, nemá rád revoluci. Několik příkladů. Autor s uspokojením pořádá manželské trojúhelníky v táboře revolučních demokratů. Nad úsilím o vytvoření nové morálky a o její zobrazení vyslovuje s úsměvem svůj ortel (str. 124: Černyševskij napsal ve vězení román Co dělat, který měl stanovit nové zásady pohovnění a manželské etiky. Dnes se nám zdá, že tento román je v každém směru úplně bezcenný, že je jakýmsi výplodem směšné grafomanie, postavy vystřiženy z kartonu, bez nejmenší pravděpodobnosti, situace idiotské, jazyk a styl k zalknutí, nedá se strávit... Černyševskij měl osobní důvody k tomu, aby se zabýval hledáním nových pravidel v manželství. Zbožňoval svou ženu, snědov, ohnivou brunetu. Proti svému přesvědčení pro ni sháněl peníze, aby měla nejen pohodlný byt, ale dokonce koně, kočáry a luxusní sáně. Jeho žena měla množství milenců. Jisté procento těchto milenců Černyševskij znal.) Je třeba uznat, že ti, kteří revoluční demokraty pronásledovali, měli k jejich soukromému životu podobný vztah.

Mackiewiczův postoj je vskutku zcela historický, neboť dovede ocenit kvality Alexandra II., Pobědonoseceva i Alexandra III. Hodnotícím kritériem tu může být slovo dureň, jehož užívá autor vůči Dobroljubovovi (str. 98), ale jehož nechce (O ne! str. 227) užít vůči Alexandru III.

Pokud jde o Alexandra II., může nám být soud o něm klíčem k rozřešení otázky, proč Mackiewicz nelituje pera, když jde o revolucionáře. Alexander II. prý totiž revoluci prováděl sám (str. 108: prováděl... nádhernou revoluci shora... z policejního a stavovského státu přetvořil Rusko v moderní stát.) Ve skutečnosti bylo zrušení nevolnictví, prohlášené v knize za nádherný revoluční čin, provázeno oloupením rolnictva. To je však pro Mackiewicze fakt příliš nicotný, proto se jím nezabývá. Zato pověst královské rodiny mu stále leží na srdci (str. 220: Dostojevskij vstoupil do konservativního tábora, ale konservativcem nebyl. Můžeme dokonce říci, že ruské cary zbvail konservativní světového názoru. Posledním konservativcem na trůně byl Mikuláš I.; Alexander II. byl liberál, poslední dva carové měli již ideologii Dostojevského, a ta nebyla konservativní.) Rovněž Pobědonoseceva obhájil Mackiewicz mimo všechnu pochybnost (str. 226: Mírou člověkovy individuality bude vždy nenávisť jeho nepřátel. Je-li mohutná — je to vzácný člověk. Multo nemici, multo onore — řekl „šakal“ Mussolini.)

Autor pojednává také o postavě reakčního publicisty a de facto veřejného udavače Katkova. Nic se však nedovídáme o neslavných polemikách Katkova s revolučními demokraty. Je to zcela pochopitelné, neboť revoluční demokraté, kteří byli uznávanými vůdci ruské společnosti (ovšem pokrokové) a literatury (demokratické), neuměli podle mínění Stanislava Mackiewicze psát (str. 121, 123 a jinde).

Mackiewiczova kniha desinformuje, neboť uvádí jako bernou minci pomluvy ze sedmdesátých let minulého století o finanční záležitosti Ogarevové, Panajevové a o ostatních záležitostech týkajících se Někrasova, který se z autorova objeti dostal s jidášským polibkem na čele (za poesii); Mackiewicz ho pak vyvalil obličejem a životem hochštaplera. Je proto nutno upozornit na jiný pramen, který líčí básníka a žurnalistu Někrasova.²

O silném a životném revolučním hnutí v Rusku se nedovídáme nic. Kniha rovněž mlčí o životě tehdejší ruské společnosti, o životních podmínkách jednotlivých vrstev společnosti, o situaci v kultuře, v literatuře. Kromě panegyrických poznámek o „revolucionáři“ Alexandru II. najdeme v úvodu pouze několik citátů o poměru šlechty k lidu. Dokonce ani tehdy, kdy nás Mackiewicz Goethovými slovy vybízí, abychom s ním poznali dobu Dostojevského a zařazuje tři kapitoly, které mnoho slibují (Slavjanofilové, Západníci, Polské povstání r. 1863)³ — neuvádí nic podstatného. Naopak obsah těchto kapitol může být příkladem překrucování skutečnosti v tom, jak překrucuje nepodstatné okolnosti či příběhy ze soukromého života, které spojí vtipným komentářem a servíruje jako nezvratitelnou pravdu (příklad: Škola slavjanofilů a škola západníků byly školami literárními. Proto předěl mezi nimi tvoří předěl v názorech na otázky erotické, které jsou od věků vyhrazeny krásné literatuře. Slavjanofilové bránili přísné zásady v této oblasti, západníci kladli lásku nad závazky. Slavjanofilské názory v životě uplatňoval K. Aksakov. Obě myšlenková stře-

² Viz o tom В. Евгеньев - Максимов, *Жизнь и деятельность Н. А. Некрасова*, М. 1952, ГИХЛ. O záležitosti Ogarevové viz str. 222—229, o Panajevové str. 293 n.

³ V časopise Przegląd Kulturalny, 1957, č. 18, recensuje Mackiewiczovu knihu o Dostojevském P. Hertz. Píše o ní v superlativech a vyzvedává právě tyto tři kapitoly. Je to opravdu politováníhodné.

diska západníků, *Sovremennik* a *Kolokol*, jsou zastoupena soužitím dvou trojúhelníků: *Sovremennik* — dva kolegové, Někrasov a Panajev, žijí spolu v jednom bytě s paní Panajevovou, zákonitou ženou Panajevovou — a faktickou ženou Někrasova, a *Kolokol* — znovu společný byt Gerčenův a Ogarevův, kteří žijí s paní Ogarevovou v též poměru.)

Vrcholem zaměřování a překrucování je kapitola „Polské povstání r. 1863“. Mackiewicz říká, že „Skupina ‚Sovremenniku‘ nesdílela Gerzenovy sympatie pro Poláky. Poláci jí byli aristokratickým, katolickým a nesympatickým činitelem. Ostatně Černyševskij měl jakési tajemné spojení s polskými revolucionáři. Skandál mezi Někrasovem a Muravjevem se odehrál tři léta po povstání a nevystupoval již na polském pozadí.“ Kdyby nešlo o přímý opak historické pravdy, museli bychom konstatovat, že autor je ve vleku vulgárního sociologismu, prováděného z posic aristokracie. „Sovremennik“ reagoval na polské povstání perem Saltykova-Ščedrina (Černyševskij byl žaláfován, Dobroljubov již nežil), a to již v prvním čísle (vlastně dvojčísle), vydaném po zrušení osmiměsíčního zákazu vydávání časopisu v únoru r. 1863 (povstání začalo v lednu r. 1863). Je třeba si všimnout, jak lehce řeší autor protiklady (hlavně ve vlastním výkladu) a s jakým klidem bagatelisuje; umožňuje mu to slovíčko „ostatně“, které spolu s výrazem „nepochybně“ vyvedly autora z nejjedné slepé uličky.⁴

Na str. 59--60 se mluví o dopisu Bělinského Gogolovi. Tento skvělý doklad zásadovosti a opravdového vlastenectví Bělinského slouží Mackiewiczovi k tomu, aby prohlásil, že Bělinskij pohrdal Ruskem, ačkoliv slavný kritik již tehdy ukázal pravou tvář ruského lidu; v době, kdy jej většina prohlašovala za bohobojný a bohonosný. Bělinskij pohrdal tím Ruskem, které všemožně propaguje autor recensované práce.

Mohli bychom ještě dlouho uvádět příklady originálního pojetí ruských dějin a kultury, ale je jich nepřeberně množství, a proto se spokojíme s těmi, které dosvědčují, na jaké základně staví Mackiewicz své pojetí Dostojevského. Tato základna se moudře ukrývá do jednotlivých kapitol v podobě lehce pronášených bonmotů.

V generačním nástinu ruské literatury devatenáctého století marně hledáme Gončarova, který patří mezi uváděné vrcholy ruské literatury jako spisovatel světového významu, především jako tvůrce nesmrtelného typu Oblomova. Na str. 177 se od Mackiewiczze dovídáme, proč si nezaslouží našší pozornosti: „Dnes ho nejme s to číst.“

Takovýmto — eufemisticky řečeno — subjektivním je poznamenání i rozbor díla Dostojevského. Autor často zužuje ideově-tematický obsah děl Dostojevského a vykládá je jednostranně, nehledě na to, že při tom vychází převážně z osobních zážitků autora, které jsou pojaty stejně „subjektivisticky“ jako celá epocha se solidními reakcionáři a katy revoluce na jedné straně a podivíny a ignoranty z řad revolucionářů na straně druhé. Takto přistoupit k tvorbě Dostojevského znamená ztotožnit reakční část jeho obsahu s jeho uměním, jak se to dalo a děje všude tam, kde se Dostojevskij vykládá s úmyslem využít reakční stránky jeho děl a zneužít jeho umění.⁵

Problémy tvorby velkého spisovatele, pokrokové začátky jeho díla, postupný úpadek ke konci prvního období, navázání na pokrokové prvky tvorby po návratu z káznice (patrně pod vlivem revoluční situace v tomto údobí), reakční tendence v dílech posledního údobí — to se autor nepokouší osvětlit. Prohlašuje, že Dostojevskij měl již před deportací do káznice ty názory, které se projevíly později. Zúžení základny a cíle při studiu Dostojevského se zhrubně projevilo na rozboru jednotlivých děl. „Analysa“ je obvykle založena na určování prototypů, při tom vesměs značně přímočařem — „kdo je zde popsán“. Jindy zužuje rozbor díla premisa, např. při Zločinu a trestu. Mackiewicz knihu prohlašuje za „žarlivie religijná, jak szept modlitvy v katakumbach“ (str. 154).

Mohutné veledílo o hrůzách života v době Dostojevského a antihumánnosti rodící se ze strašných podmínek posuzuje Mackiewicz tak, že prý zde „teza walczy z antytezą“ (str. 154). Semeniště bída prostých lidí — velkoměsto — je pro Mackiewiczze pouhou kulisou (str. 154 až 156).

Také v případě románu *Jdiot* rozbor na základě ideologické premisy nepřipustně zúžil obsah díla. Srovnání s příslušnou pasáží v knize Jermilovové ukazuje, o kolik chudší závěry dělá Mackiewicz z téhož faktu, zejména pro uměleckou strukturu díla. Máme na mysli postavu knížete Myškina a skutečnost, že tento obraz byl inspirován postavou Krista a Dona Quijota.

⁴ Autor při řešení otázky poměru ruských revolučních demokratů k polskému povstání z r. 1863 nesáhl ani k polským pracím, kterých v posledních letech vyšla celá řada. Uvádíme alespoň tu nejzákladnější: J. K o w a l s k i, *Rewolucyjna demokracja rosyjska a powstanie styczniowe*, Warszawa, 1949, str. 294.

⁵ Viz o tom Jaroslav M a n d á t, *Knihá o Dostojevském a proti „dostojevštině“* (SPFFBU 1957, D 4, str. 164 n.).

Podle tvrzení Mackiewiczova nebyl Dostojevskij přesvědčeným členem kroužku Petraševského, nýbrž jenom náhodným účastníkem jeho schůzek. Dopis Bělinského Gogolovi prý četl s pocity osobní urážky za kritiku svých spisů a s vnitřním nesouhlasem (str. 62—63). To jsou Mackiewiczova osobní, ničím nezdůvodněná tvrzení. Avšak v diskusi kolem Běsů říká Dostojevskij, tehdy již přesvědčený stoupenec politické reakce, velmi určitě, že celým svým srdcem schvaloval činnost Petraševrů a byl tehdy schopen i teroristických činů, podobně jako Něčajevovci. Dostojevskij praví, že on i ostatní členové kroužku zachovali věrnost svým ideálům i na popravišti.

Z poměru Dostojevského k Bělinskému a k revoluční činnosti vychází Mackiewicz při určování prototypů Fomy Fomiče, hrdiny Vsi Stěpanůkova. Názor, že Bělinský byl prototypem Fomy Fomiče, je vlastně jediné, co přináší kniha nového (autor si hned vyhrazuje patent na tento objev, str. 103). Avšak ani tento závěr nevycházel z důsledné znalosti fakt.⁶

O východisku pro rozbor Bratří Karamazových výmluvně svědčí název kapitoly, která je tomuto dílu věnována — „Psychologická autoanalýsa“. Zde zvlášť jasně vyniká autorova pravoúhlá přímočaost při hledání prototypů, z které autor obviňuje sovětskou vědu. Na str. 248 čteme „Dostojevskij — Dimitrij Karamazov, ... Dostojevskij — Alexej Karamazov, ... Dostojevskij — Ivan Karamazov ...“ O ideově-tematickém rozboru Běsů a Bratří Karamazových je třeba poznamenat, že při ideových posicích autora není možné mluvit, zejména u těchto děl, v nichž se nejvíce projevily reakční názory Dostojevského, o vážném pokusu o rozbor. Mackiewicz se spokojuje snůškou duchaplnických, zloha subjektivistických poznámek, vycházejí ze základní these, že Dostojevskij se stal velkým teprve tehdy, až se plně zřekl revolučních názorů z dob svých počátků. Aby této these dodal co nejvíce věrohodnosti, libuje si Mačkievitz v rigoristických výrociích: Z Gogolova Pláště „vychází celá tvorba Dostojevského, od Chudých lidí, vytištěných poprvé v lednu 1846, až do Uražených a ponižených v r. 1861. V tomto období Dostojevskij ještě převážně vůbec není Dostojevským, ale pouze pokračovatelem Pláště, žákem Pláště a kopii Pláště, a to jenom Pláště, ani v nejmenším ne celého Gogola!“ (str. 29), „Uražení a ponižení jsou nepochybně nejslabší román Dostojevského“ (str. 98), „Všechny otázky, s kterými se (Dostojevskij) trýznil a o jejichž rozřešení se snažil, mají svou genesi v Evangelii“ (str. 79).

Rada nepřesností, libovolného zacházení s fakty nebo zamlčování či překrucování skutečnosti, neznalost nebo záměrné opomíjení novějších výsledků literárního a historického bádání — ať už jde o publikace napsané v kterémkoli jazyce — subjektivistický psychologismus při rozboru děl a událostí, to jsou, obecně shrnuto, základní znaky Mackiewiczovy práce o Dostojevském. Ruku v ruce s nimi krácejí politické a společenské názory autora, které by činily čest, kterémukoli z politických příznivců Dostojevského v carském Rusku z posledního údobí jeho tvorby. Při takovém přístupu k problematice nemohou ani vtíp, přístupný výklad, živý jazyk a svěží styl zastřít základní nedostatky této knížky.

J. Burian—J. Pelikán

Josef Bukáček, Carlo Goldoni. (Praha 1957, nakladatelství Československé akademie věd, str. 404.)

Objemná práce Bukáčkova, studující osobnost a dílo významného italského dramatika Goldoniho, je plodem dlouholeté trpělivé práce ještě v době autorova pobytu v Terstu, kde vyučoval na vysoké obchodní škole češtině. Byla dokončena v roce 1946. Kniha představuje svým rozsahem i významem dovršení životního díla známého českého italianisty. Jde o prvou část chystané dvousvazkové monografie, zachycující v širokém dějinném a kulturním rámci lidský i umělecký profil dramatika, jemuž vděčí Itálie za obrození svého divadla; estetickému rozboru díla Goldoniho bude věnován svazek druhý.

V úvodní stati *Tvář století* sleduje Bukáček zápas buržoazie a drobného lidu s feudální reakcí, nastiňuje politický vývoj Itálie v první polovině 18. století, poznamenaný plodným kvasem osvícenství (obě kapitoly, věnované této nové myšlenkové orientaci a jen velmi volně spojené s ústředním tématem, by bylo lépe sloučit v jeden celek). Potom si všimá historie i sociálního rozrvstvení Benátek a končí stručným přehledem italské literatury v settecentu. Autor začíná svůj výklad zhruba italskou renesancí a pokračuje historickým vývojem Itálie v následujících stoletích; přitom celkem příliš široce pojednává o ideologickém vývoji vzestupující západoevropské buržoazie, o němž se lze stejně dobře poučit i jinde. K této části Bukáčkových výkladů mám dvě drobné poznámky. Předně není

⁶ Mackiewicz při tom ani neuvádí poznámku Dostojevského o autobiografických rysech této postavy. Viz Ф. М. Достоевский, *Письма*, стр. М. 1928, 166—7.